

VỀ VIỆC TỔ CHỨC NGHIÊN CỨU, GIẢNG DẠY LUẬT SO SÁNH TẠI KHOA LUẬT CỦA MỘT SỐ TRƯỜNG ĐẠI HỌC CANADA

TS. DƯƠNG THANH MAI*

Từ ngày 23/10 đến ngày 7/11/2004, một đoàn công tác của Bộ tư pháp đã thực hiện chuyến nghiên cứu, khảo sát tại Canada với hai nội dung chính là tìm hiểu, học tập kinh nghiệm về nghiên cứu, giảng dạy luật so sánh tại Canada và tham khảo thực tiễn của Canada trong việc tổ chức, thu hút sự tham gia của công chúng vào quá trình xây dựng pháp luật. Bài viết này giới thiệu khái quát những nhận xét sơ bộ về việc tổ chức nghiên cứu, giảng dạy luật so sánh qua khảo sát kinh nghiệm tại ba trường đại học của Canada là Đại học tổng hợp Victoria, Đại học tổng hợp Mc. Gill và Đại học tổng hợp Ottawa.

1. Vị trí, vai trò của việc nghiên cứu, giảng dạy luật so sánh tại các trường đại học của Canada ngày càng được nâng cao

Theo các giáo sư đang trực tiếp giảng dạy tại các trường và các quan chức tại các cơ quan nhà nước, có một số lí do chính làm cho việc nghiên cứu và giảng dạy luật so sánh ngày càng có vị trí quan trọng ở Canada, đó là:

Thứ nhất, do tính lưỡng hệ cả về nội dung và ngôn ngữ (Bijuralism và Bilingualistic) của hệ thống pháp luật Canada

Về mặt lịch sử, do kết quả và ảnh hưởng của cuộc chiến tranh phân chia thuộc địa tại Bắc Mỹ từ thế kỉ XVI đến thế kỉ XIX giữa Anh và Pháp, ngay từ khi thành lập Nhà nước liên bang lập hiến, Hiến pháp Canada 1867 đã thừa nhận sự tồn tại ở hầu hết các bang, trừ Quebec, truyền

thông thông luật (Common law) của Anh quốc, riêng bang Quebec theo truyền thống luật dân sự Pháp (mô hình Bộ luật dân sự Napoleon). Điều đó có nghĩa là Hiến pháp đã thừa nhận sự tồn tại song song và tác động lẫn nhau của hai truyền thống pháp luật trên lãnh thổ Canada. Đồng thời, Hiến pháp 1867 cũng xác định hai ngôn ngữ chính thức, có hiệu lực như nhau ở Canada là tiếng Anh và tiếng Pháp, điều đó đòi hỏi mọi văn bản pháp luật của Liên bang đều phải được thể hiện bằng hai bản (tiếng Anh và tiếng Pháp) với giá trị hiệu lực như nhau.

Thứ hai, yêu cầu hài hoà hoá pháp luật Liên bang với pháp luật của các bang, đặc biệt là pháp luật Quebec. Trong khoảng 3 - 4 thập kỉ cuối của thế kỉ XX, xu hướng pháp điển hoá tại các bang theo truyền thống thông luật tăng mạnh cùng với cuộc cải cách lớn pháp luật dân sự của Quebec (kéo dài hơn 20 năm cho đến khi Bộ luật dân sự mới được ban hành và có hiệu lực từ 1994). Năm 1995, Bộ tư pháp liên bang ban hành chính sách về lập pháp lưỡng hệ, theo đó, Chính phủ chính thức cam kết sẽ soạn thảo tất cả các đạo luật và văn bản dưới luật theo nguyên tắc lưỡng hệ. Chính sách đó thừa nhận ở Canada có 4 nhóm tiếp cận luật: Luật dân sự bằng tiếng Pháp và tiếng Anh; thông luật bằng tiếng Anh và tiếng Pháp. Vì vậy, việc soạn thảo các đạo luật Liên

* Viện khoa học pháp lý Bộ tư pháp

bang phải sao cho tất cả 4 nhóm đối tượng này đều có thể tìm thấy ở đó những thuật ngữ hoặc khái niệm pháp lý quen thuộc thường được sử dụng tại bang hoặc lãnh thổ của họ. Việc soạn thảo đồng thời hai bản dự luật bằng tiếng Anh và tiếng Pháp được khởi xướng từ năm 1978 đến thời điểm này được chính thức áp dụng trong việc soạn thảo mọi văn bản cấp Liên bang (thay cho việc soạn thảo bằng một thứ tiếng sau đó dịch ra tiếng thứ hai như trước đây vẫn làm).

Quan điểm này được Chính phủ công nhận trong Chỉ thị về xây dựng pháp luật năm 1999. Chỉ thị nêu rõ mục tiêu của chính sách lập pháp lưỡng hệ và phạm vi áp dụng: các đạo luật phải được soạn thảo một cách đúng đắn bằng cả hai thứ tiếng và phải phản ánh đúng bản chất của hai hệ thống Civil và Common law vì cả hai truyền thống luật này đều tồn tại ở Canada và pháp luật liên bang thì phải được áp dụng trên toàn đất nước (Điều 1 và 2).

Từ đó, quá trình hài hoà hoá pháp luật Liên bang được bắt đầu mạnh mẽ. Bước quan trọng đầu tiên theo hướng này là việc ban hành Luật số 1 về hài hoà pháp luật Liên bang và luật dân sự Quebec. Lời nói đầu của Luật này nói rõ mục tiêu của các biện pháp liên quan đến việc hài hoà hoá và tính chất lưỡng hệ pháp luật là nhằm làm cho pháp luật Liên bang thực sự dễ tiếp cận, không chỉ tôn trọng hai thứ ngôn ngữ chính thức mà còn thể hiện hài hoà nội dung của cả hai truyền thống Common và Civil law trong các lĩnh vực tài sản và quyền dân sự. Việc hài hoà hoá pháp luật được tiến hành đồng thời trong cả hai loại hoạt động - xây dựng các luật mới và rà soát, sửa đổi các đạo luật hiện hành.

Như vậy, xuất phát từ yêu cầu phát triển nội tại của hệ thống pháp luật Canada, dù là các luật sư hành nghề tự do hay các luật gia làm việc

trong các cơ quan nhà nước ở cấp bang và liên bang, các giáo sư giảng dạy trong các trường đại học đều cần có hiểu biết sâu sắc và kinh nghiệm xử lý các vấn đề pháp lý thuộc cả hai truyền thống Civil law và Common law bằng hai thứ tiếng Anh và Pháp. Để có được các chuyên gia như vậy, các trường đại học ngày càng chú trọng hơn vào việc nghiên cứu và đào tạo luật so sánh. Đồng thời Chính phủ tăng cường các khoá đào tạo, bồi dưỡng thường xuyên về phương pháp luật so sánh cho đội ngũ luật gia, luật sư đang làm việc trong khu vực công quyền. Tại Bộ tư pháp Canada, Ban tư pháp quốc tế và luật so sánh là bộ phận chuyên trách về vấn đề đào tạo, bồi dưỡng này.

Thứ ba, đòi hỏi của quá trình hội nhập quốc tế. Trong bối cảnh hội nhập quốc tế lại là nước láng giềng với một cường quốc như Mĩ, các luật sư, luật gia Canada phải không ngừng tăng cường năng lực tiếp cận và xử lý các vấn đề pháp luật trên trường quốc tế liên quan đến nhiều hệ thống pháp luật khác nhau trong khi tham gia cung cấp các dịch vụ tư vấn, đại diện pháp luật cho các nhà đầu tư, các công ti xuyên quốc gia, các tổ chức ngân hàng quốc tế. Điều đó đòi hỏi các luật sư phải có tư duy mở, không mang tính áp đặt, định kiến khi tiếp cận với các truyền thống pháp luật khác nhau. Đây cũng chính là lí do thúc đẩy các trường đại học ở Canada tăng cường sức cạnh tranh của mình bằng việc cung cấp các chương trình nghiên cứu, đào tạo ở bậc đại học và sau đại học về luật so sánh nhằm cung cấp nhiều hơn với chất lượng cao hơn các chuyên gia đáp ứng được các yêu cầu của thị trường dịch vụ pháp lý quốc tế.

2. Đã và đang diễn ra sự thay đổi, phát triển tư duy về nghiên cứu và giảng dạy luật so sánh tại các trường đại học của Canada

Thay đổi chung thứ nhất là việc nghiên cứu,

giảng dạy luật so sánh thực hành ngày càng được quan tâm phát triển hơn là chỉ nghiên cứu từ góc độ lý thuyết mang tính phương pháp luận của luật so sánh. Tư tưởng chỉ đạo quan trọng nhất khi nghiên cứu so sánh pháp luật nước ngoài là không phải chỉ biết luật trên giấy mà phải hiểu được luật đó vận hành trong cuộc sống như thế nào, nghĩa là phải nghiên cứu một hệ thống pháp luật hoặc một chế định luật từ góc độ chức năng của nó trong các bối cảnh chính trị, kinh tế, xã hội và văn hoá cụ thể của từng quốc gia.

Môn học luật so sánh trước đây được dạy tại Khoa luật Trường đại học tổng hợp Mc.Gill (Bang Quebec) với nội dung chính là phân loại một cách khoa học các hệ thống pháp luật quốc gia theo những truyền thống pháp luật lớn trên thế giới, tìm ra những điểm chung tương đồng và những khác biệt giữa hệ thống pháp luật quốc gia với các hệ thống pháp luật khác. Tuy nhiên, vai trò của môn học luật so sánh vẫn rất yếu do tính chất đơn thuần lý thuyết của nó, ít được sử dụng trong thực tiễn, chỉ là môn học lựa chọn, sinh viên ít tham gia. Chính vì vậy, từ cách đây khoảng hai mươi năm, Khoa luật Trường đại học tổng hợp Mc.Gill đã quyết định không giảng dạy môn Luật học so sánh nữa mà chuyển hẳn sang nghiên cứu và giảng dạy Luật so sánh thực hành theo phương pháp tiếp cận hoàn toàn mới - phương pháp liên hệ thống (Transsystemic teaching) sẽ được trình bày kỹ hơn ở phần sau của bài viết.

Thay đổi thứ hai là từ chỗ chỉ tập trung nghiên cứu, giảng dạy hai truyền thống pháp luật là Common law và Civil law, hiện nay hầu hết các trường đều đã bổ sung ở những mức độ khác nhau nội dung về các truyền thống pháp luật khác như pháp luật tôn giáo, pháp luật xã hội chủ

nghĩa... Đặc biệt, việc nghiên cứu và giảng dạy về hệ thống pháp luật của các nước châu Á - Thái Bình Dương như Nhật Bản, Trung Quốc, ASEAN... ngày càng được quan tâm. Tại một số khoa luật đã thành lập các trung tâm chuyên nghiên cứu về pháp luật ASEAN, pháp luật của các nước Bắc Á ..

3. Chương trình, phương pháp giảng dạy luật so sánh được đổi mới khá mạnh mẽ và đa dạng ở hầu hết các trường đại học của Canada

Ở bậc đại học:

- Tại các bang thuộc truyền thống Common law, việc giảng dạy luật so sánh về cơ bản theo mô hình: Môn học luật so sánh (môn tự chọn) được dạy ở năm thứ nhất hoặc thứ ba. Khoa luật Trường đại học tổng hợp Victoria đã hai mươi năm giảng dạy môn Pháp luật châu Á - Thái Bình Dương cho sinh viên sau năm thứ nhất và học viên cao học (36 tiết). Việc giảng dạy từng truyền thống pháp luật (Common law hoặc Civil law) vẫn thực hiện riêng rẽ và cấp bằng riêng (cử nhân Common law-LL.B hoặc cử nhân Civil law-LL.L). Riêng tại Trường đại học tổng hợp Ottawa đã áp dụng chương trình quốc gia, theo đó, sau khi học hết 4 năm và được cấp bằng cử nhân Common law, sinh viên có thể nộp đơn theo học tiếp 1 năm về Civil law và sau đó được cấp bằng thứ hai - cử nhân Civil law (Title- LL.B- LL.L)

- Tại Bang Quebec theo truyền thống Civil law: Trường đại học tổng hợp Mc.Gill đã rất nhiều lần thay đổi chương trình đào tạo với tỉ lệ thời lượng khác nhau dành riêng cho từng truyền thống pháp luật (Civil law/Common law=75/25; 50/50..). Tuy nhiên, các cuộc nghiên cứu, khảo sát đối với sinh viên và người sử dụng sinh viên sau khi ra trường cho thấy, tư duy pháp lý của

sinh viên bị ảnh hưởng rất mạnh bởi tư duy của truyền thống luật đầu tiên mà họ được tiếp cận (hoặc là Common law hoặc là Civil law), dù sau đó có được học ghép với truyền thống pháp luật khác thì họ vẫn bị các định kiến ban đầu chi phối. Vì vậy, thực tế đặt ra vấn đề phải xây dựng một chương trình mới và phương pháp giảng dạy tương ứng nhằm phát triển ở sinh viên tư duy mở vượt ra ngoài giới hạn của từng truyền thống luật.

Từ năm 1999, chương trình được thiết kế theo hướng dạy lồng ghép, xen kẽ cả hai truyền thống pháp luật (kể cả các truyền thống khác ở mức độ nhất định) ngay từ năm thứ nhất cho đến năm cuối cùng và sinh viên được cấp bằng kép là cử nhân luật Common - Civil law. Đồng thời, các giáo sư của Khoa luật Trường đại học tổng hợp Mc.Gill đã xây dựng và ứng dụng phương pháp tiếp cận mới để giảng dạy chương trình này gọi là phương pháp liên hệ thống. Theo phương pháp này - ngay từ năm đầu tiên, sinh viên đã được nghe:

- Giới thiệu hệ thống các quy tắc luật của Bang/Liên bang/luat thương mại liên Mĩ/ luật thương mại thế giới;

- Giới thiệu những đặc trưng của một số truyền thống pháp luật trong từng chế định: Luật hợp đồng; luật bồi thường ngoài hợp đồng; luật công/ luật tư...

- Giới thiệu về các hệ thống pháp luật trong mối quan hệ với các yếu tố bên ngoài như: Luật với xã hội; luật với kinh tế; luật với ngôn ngữ, luật với văn hoá;

- Giới thiệu về các hệ thống luật pháp với các chuẩn mực đánh giá như các giá trị truyền thống/hiện đại; chủ nghĩa tự do/sự can thiệp của nhà nước; chủ nghĩa cá nhân/tập thể...

Như vậy, mỗi vấn đề pháp luật đều được

nghiên cứu trong mối tương quan với các hệ thống pháp luật khác nhau đặt trong các bối cảnh xã hội, kinh tế, chính trị, ngôn ngữ, văn hoá, trong đó trọng tâm là common law và civil law (legal system oriented).

Nói một cách chung nhất, phương pháp liên hệ thống luật là một cách để phát triển tư duy pháp lí về lưỡng hệ luật (civil law/common law), đa hệ luật (địa phương/ quốc gia/quốc tế) và tầm nhìn toàn cầu (nhạy cảm cả về tính nhân văn toàn cầu và sự đa dạng văn hoá); là sự tích hợp vào phương pháp nghiên cứu, giảng dạy luật nhiều cách tiếp cận của các hệ thống pháp luật khác nhau, của các khoa học xã hội liên quan (xã hội, kinh tế, chính trị, văn hoá...).

Cách thức thực hiện:

Hiện nay, phương pháp này đã được áp dụng cho khoảng 1/3 số môn bắt buộc đối với sinh viên, đặc biệt tập trung vào 5 môn ở năm thứ nhất (nền tảng luật pháp Canada; luật hợp đồng; luật về lỗi; luật gia đình; luật hiến pháp).

Đối với các môn này, giáo viên bắt buộc phải áp dụng phương pháp liên hệ thống luật. Lúc đầu hình thành các nhóm giáo sư cùng dạy một môn, sau đó từng cá nhân chịu trách nhiệm cả môn cho từng lớp. Trên cơ sở các bài giảng riêng rẽ của từng giáo sư, hiện nay Khoa luật và Viện luật so sánh đang phối hợp biên soạn các cuốn giáo trình đầu tiên theo phương pháp liên hệ thống. Định hướng của Trường đại học tổng hợp Mc.Gill là phương pháp so sánh pháp luật liên hệ thống sẽ dần trở thành phương pháp chung, áp dụng cho tất cả các môn học của Khoa luật.

Ở bậc sau đại học:

Nội dung giảng dạy thuộc quyền thiết kế và lựa chọn của các giáo sư.

Trường đại học tổng hợp Victoria chưa có chương trình để cấp bằng thạc sĩ luật so sánh cho các học viên đến từ các nước theo truyền thống Civil law nhưng có các giáo sư khá nổi tiếng về luật so sánh đang giảng dạy môn pháp luật châu Á - Thái Bình Dương có thể hướng dẫn luận văn thạc sĩ hoặc luận án tiến sĩ.

Tại Trường đại học tổng hợp Ottawa, các học viên đã tốt nghiệp chương trình quốc gia và có hai bằng cử nhân Common law và Civil law có thể lựa chọn các chương trình đào tạo thạc sĩ chung hay chuyên ngành; học viên chỉ có bằng cử nhân Common law có thể chọn chương trình đào tạo thạc sĩ chuyên ngành lí luận luật dân sự (Master of law with concentration in civil law theory). Chương trình này chỉ dạy bằng tiếng Anh.

Trường đại học tổng hợp Mc.Gill có chương trình đào tạo cấp bằng thạc sĩ luật so sánh với sự tham gia của Viện luật so sánh thuộc trường. Tuy nhiên, ở bậc tiến sĩ, Trường chỉ cấp bằng tiến sĩ luật dân sự (Doctor of Civil law Degree).

4. Tăng cường đầu tư và hiện đại hoá thư viện phục vụ nghiên cứu, giảng dạy luật so sánh tại các trường đại học Canada

Hiện nay, ở tất cả các khoa luật mà đoàn đến thăm, bên cạnh thư viện truyền thống, việc tổ chức và phát triển thư viện điện tử đều được đặc biệt quan tâm. Thư viện tổ chức các hình thức phòng đọc điện tử với hàng chục máy tính phục vụ 24/24h cho sinh viên nghiên cứu. Thư viện tổ chức liên tục các khoá học “Phương pháp nghiên cứu luật trên mạng” cho tất cả sinh viên, đặc biệt là sinh viên năm thứ nhất (bắt buộc). Xu hướng chung của các thư viện luật hiện nay là tăng tỉ lệ kinh phí cho mua sách, giảm kinh phí mua tạp chí vì có thể khai thác

các tạp chí trên mạng Internet; trong kinh phí mua tạp chí để dành một tỉ lệ thích hợp để thuê mua các cơ sở dữ liệu luật lớn.

Đặc biệt, để chia sẻ nguồn lực trong việc cung cấp các dịch vụ thư viện, Hiệp hội thư viện các trường đại học nói chung, các thư viện khoa luật nói riêng đã hình thành các mối liên kết chính thức và không chính thức để cùng nhau thuê mua các cơ sở dữ liệu luật lớn trên thế giới để được hưởng giá thuê mua ưu đãi so với thuê mua đơn lẻ. Cũng thông qua mối liên kết này, các trường thực hiện việc phân công xây dựng, lưu trữ các tập hợp sách, dữ liệu theo chuyên đề tùy theo ưu thế của từng trường về chuyên môn. Ví dụ Khoa luật của Trường đại học tổng hợp Mc.Gill liên kết song phương với Khoa Luật của Trường đại học tổng hợp Montrean để cùng xây dựng Cơ sở dữ liệu bản án và tập hợp tài liệu in về thương mại, thương mại quốc tế trong đó Trường Mc.Gill chịu trách nhiệm xây dựng bộ sưu tập án lệ về thương mại truyền thống còn Trường ĐHTH Montrean – về thương mại điện tử. Việc trao đổi sách, tài liệu giữa các trường phục vụ yêu cầu nghiên cứu, giảng dạy và học tập của giảng viên, sinh viên được thực hiện nhanh chóng, thuận lợi nhờ hệ thống liên kết thư viện điện tử giữa các trường.

Tóm lại, việc nghiên cứu và giảng dạy luật so sánh đang ngày càng khẳng định vị trí, vai trò của mình trong chương trình đào tạo luật tại các trường đại học của Canada. Chương trình, nội dung và phương pháp giảng dạy luật so sánh ở mỗi trường có những điểm đặc thù riêng và vẫn luôn được đầu tư để đổi mới, hoàn thiện nhằm góp phần đào tạo những luật gia đáp ứng ngày càng tốt hơn yêu cầu của xã hội Canada hiện đại trong xu thế hội nhập quốc tế./.